IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 23. Issue 02. Sentabr ,2026

MA’RIFATPARVAR VA JADID SHOIRLARI IJODIDA XALQ BAYRAMLARINING QO‘LLANISH TASNIFI

Bozorova Marjona Normurod qizi
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, talaba
marjonabozorova596@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.22935107
Telefon: +998937770827

Annotatsiya: Mazkur maqolada XIX asr oxiri – XX asr boshlaridagi ma’rifatparvarlik va jadid adabiyoti namoyandalari ijodida xalq bayramlari, diniy ayyomlar, mavsumiy marosimlar va ular bilan bog‘liq xalqona tasavvurlarning badiiy qo‘llanish xususiyatlari tadqiq etiladi. Tadqiqotning asosiy obyekti o‘zbek ma’rifatparvar va jadid shoirlari ijodida bayram konseptining mazmuniy, ijtimoiy, axloqiy va milliy-estetik vazifalaridir. Xususan, Hamza Hakimzoda Niyoziyning “Ramazon” asari, Furqat she’riyatidagi bahor va hayot shodliklari tasviri, Tavallo ijodidagi islomiy-ma’rifiy ruh hamda jadid adabiyotining umumiy milliy uyg‘onish konsepsiyasi o‘zaro qiyosiy tahlil qilinadi [1; 2; 3].

Tadqiqot natijasida xalq bayramlari jadid she’riyatida faqat ko‘ngilochar yoki marosimiy hodisa sifatida emas, balki xalqning tarixiy xotirasi, ma’naviy birligi, axloqiy tarbiyasi va milliy o‘zligini ifodalovchi badiiy vosita sifatida qo‘llangani aniqlandi. Bayram obrazlari orqali shoirlar jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlik, jaholat, qashshoqlik va ma’naviy sustlikni ham ko‘rsatganlar. Ayniqsa, Ramazon va hayit bilan bog‘liq obrazlarda saxovat, poklanish, mehr-oqibat, shukr va jamoaviy birdamlik g‘oyalari ustuvorlik qiladi. Navro‘zga aloqador bahor, yangilanish va tabiat uyg‘onishi motivlari esa milliy uyg‘onishning ramziy ifodasiga yaqinlashadi [4; 5].

Kalit so‘zlar: ma’rifatparvarlik, jadid adabiyoti, xalq bayramlari, Navro‘z, Ramazon, Qurbon hayiti, mavsumiy marosimlar, milliy uyg‘onish, xalqona obraz, poetik motiv, Hamza, Furqat, Tavallo, jadid she’riyati.

Kirish

XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asr boshlarida Turkiston ijtimoiy-madaniy hayotida yuz bergan o‘zgarishlar o‘zbek adabiyotining mavzu va g‘oyaviy yo‘nalishlariga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatdi. Ma’rifatparvar shoirlar va keyinchalik jadid adabiyoti namoyandalari xalqning mavjud ijtimoiy holatini tasvirlash, milliy ongni uyg‘otish, ilm-ma’rifatni targ‘ib qilish va jamiyatni taraqqiyotga undashni adabiyotning muhim vazifalaridan biri sifatida ko‘rdilar [1; 6].

Bu davr adabiyotida xalq hayotining real ko‘rinishlari, urf-odatlari, marosimlari, oilaviy munosabatlari, diniy tasavvurlari va bayramlari badiiy tafakkurning muhim manbalaridan biriga aylandi. Bunday tasvirlar, bir tomondan, xalqning kundalik hayotini real aks ettirgan bo‘lsa, ikkinchi tomondan, ijodkorning ijtimoiy-estetik qarashlarini ifodalashga xizmat qildi.

Xalq bayramlari ana shu jarayonda alohida ahamiyatga ega. Chunki bayram oddiy kalendar hodisasi emas, balki muayyan xalqning tarixiy xotirasi, dunyoqarashi, diniy e’tiqodi, tabiat haqidagi tasavvurlari va jamoaviy munosabatlarini o‘zida mujassamlashtirgan madaniy hodisadir. O‘zbek xalq marosimlari tizimida Navro‘z, Ramazon va Qurbon hayitlari, mavsumiy sayillar, hosil bilan bog‘liq udumlar va oilaviy tantanalar alohida o‘rin egallaydi [7; 8].

Ma’rifatparvar va jadid shoirlari bu hodisalardan foydalanishda ikki muhim yo‘nalishni namoyon etdilar. Birinchisi, xalqona hayot manzaralarini tasvirlash orqali milliy muhitni yaratish bo‘lsa, ikkinchisi, bayram mazmunini ijtimoiy-ma’rifiy g‘oyalarni ifodalashga bo‘ysundirishdir.

Masalan, Hamzaning “Ramazon” asari Ramazon oyini faqat diniy marosimlar majmui sifatida emas, balki insonni ma’naviy poklanishga chorlovchi, yaxshilik va saxovatni

kuchaytiruvchi davr sifatida talqin etadi. Hamzaning 1914-yilda “Ramazon” nomli asari nashr etilgani bir necha manbalarda qayd etilgan [3].

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, jadid adabiyoti tarixida milliy uyg‘onish, maktab, matbuot, teatr, ayollar masalasi va ijtimoiy tengsizlik masalalari keng o‘rganilgan bo‘lsa-da, xalq bayramlarining badiiy-funksional tasnifi alohida tizim sifatida yetarlicha umumlashtirilmagan. Shu sababli bayram motivlarini ma’rifatparvarlik va jadid estetikasi bilan bog‘liq holda tasniflash muhim ilmiy vazifalardan biridir.

Metodologiya

Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy, tipologik, matniy tahlil, poetik-semantik va madaniy-antropologik yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqot materiali sifatida ma’rifatparvar va jadid adabiyoti vakillarining she’riy hamda publitsistik merosi, shuningdek, o‘zbek xalqining marosim va udumlarini o‘rgangan ilmiy manbalar olindi [7; 8; 9].

Tarixiy-qiyosiy metod orqali bayramlarning adabiyotdagi ifodasi davrning ijtimoiy sharoiti bilan bog‘lab o‘rganildi. Masalan, jadid adabiyotida bayram tasviri ko‘pincha xalqning real ijtimoiy ahvoli bilan qarama-qarshi qo‘yiladi. Bayram kuni xalq quvonchga intilsa-da, qashshoqlik, jaholat yoki ijtimoiy tengsizlik bunday quvonchning to‘liq namoyon bo‘lishiga to‘sqinlik qilishi mumkin. Shu jihat jadid shoirlarining tanqidiy realizmga yaqinlashgan badiiy tafakkurida muhim ahamiyat kasb etadi.

Tipologik metod asosida bayram motivlari quyidagi guruhlarga ajratildi:

— diniy bayramlar va diniy-axloqiy motivlar;
— Navro‘z va bahor bilan bog‘liq mavsumiy motivlar;
— xalq sayillari va ommaviy jamoaviy marosimlar;
— oilaviy va maishiy tantanalar;
— bayramni ijtimoiy tanqid vositasiga aylantirish;
— bayramni milliy uyg‘onish va yangilanish ramzi sifatida qo‘llash.

Bunda “bayram” tushunchasi tor ma’noda faqat rasmiy tantana sifatida emas, balki xalqning umumiy quvonch, marosim, sayil, mavsumiy yangilanish va jamoaviy xotira bilan bog‘liq madaniy amaliyotlari majmui sifatida tushunildi.

Tadqiqotda statistik ma’lumotlar masalasiga alohida ehtiyotkorlik bilan yondashildi. Adabiy matnlarda bayram motivlarining aniq chastotasiga doir yagona ilmiy korpus statistikasi mavjud bo‘lmaganligi sababli sun’iy foizlar yoki tekshirilmagan raqamlar kiritilmadi. Buning o‘rniga manbalarda qayd etilgan nashr yillari, asarlar soni va to‘plamlarning tarkibiy ko‘rsatkichlaridan foydalanildi. Masalan, Hamzaning 1905–1914-yillarda yozilgan 214 ta she’rni qamrab olgan qo‘lyozma devoni haqida manbalarda aniq ma’lumot berilgan [3].

Natijalar

Tadqiqot natijalari ma’rifatparvar va jadid shoirlari ijodida xalq bayramlari bir necha funksional qatlamda qo‘llanganini ko‘rsatadi.

Birinchi qatlam — **diniy-axloqiy funksiya**. Bu qatlamda Ramazon va hayit kabi diniy ayyomlar insonning ma’naviy poklanishi, sabr, saxovat, shukr, mehr-oqibat va jamoaviy birdamlik bilan bog‘lanadi.

Hamzaning “Ramazon” asari mazkur yo‘nalishning muhim namunalaridan biridir. Asar 1914-yilda nashr etilgan bo‘lib, unda Ramazon inson hayotiga ezgulik va ruhiy yorug‘lik olib kiruvchi davr sifatida tasvirlanadi [3]. Manbalarda Hamzaning “Ramazon” asari uning dastlabki nashr qilingan asarlaridan biri sifatida qayd etiladi.

Bu yerda Ramazon obrazining asosiy semantik belgilarini “mehmon”, “nur”, “baraka”, “saodat”, “saxovat” va “xayr” tushunchalari tashkil etadi. Demak, bayram shoir uchun faqat diniy vaqt belgisi emas, balki insonning axloqiy holatini yangilovchi vositadir.

Ikkinchi qatlam — **mavsumiy yangilanish va bahor motivi**. Bu jihat, ayniqsa, ma’rifatparvar she’riyatda bahor, tabiat uyg‘onishi va inson ruhiyatidagi yangilanish bilan bog‘liq holda ko‘rinadi. Furqat she’riyatida bahor ayyomi, navbahor, tabiatning uyg‘onishi va hayot shodliklari ko‘plab lirik tasvirlarning asosini tashkil etadi [2]. Furqatning “Bahor ayyomida gulgasht etarga bir chaman bo‘lsa”, “Umr xush o‘tmas bahor ayyomi sahro bo‘lmasa”, “Fasli navbahor o‘ldi ketubon zimistonlar” kabi she’rlari bahor tasvirining uning poetikasidagi muhim o‘rnini ko‘rsatadi.

Bunda bahor tushunchasi bevosita “Navro‘z” nomi bilan tenglashtirilmasligi kerak. Ilmiy nuqtayi nazardan, Navro‘zga aloqador bahoriy poetik motivlar bilan bevosita Navro‘z bayrami tasvirini farqlash zarur. Shunday bo‘lsa-da, yangilanish, yasharish, tabiatning uyg‘onishi kabi semantik belgilar keyinchalik milliy uyg‘onish poetikasida Navro‘z ramzi bilan uyg‘unlashadi.

Uchinchi qatlam — **ijtimoiy-tanqidiy funksiya**. Jadid shoirlari bayramning tashqi tantanavorligi bilan xalqning real hayotidagi qashshoqlik yoki ijtimoiy tengsizlikni qarama-qarshi qo‘yish imkoniyatidan foydalanganlar. Bunday usulda bayram poetik kontrast vazifasini bajaradi: xalq bayram qilayotgan bo‘lsa-da, jamiyatda jaholat, nochorlik yoki tengsizlik mavjud.

Hamza ijodining umumiy yo‘nalishida ijtimoiy adolat, xalqning og‘ir ahvoli, xurofot va jaholatga qarshi kurash muhim o‘rin egallaydi. Uning 1915–1919-yillarda “Milliy ashulalar uchun milliy she’rlar majmuasi” umumiy nomi ostida chiqargan “gul” to‘plamlari ham xalqning ijtimoiy-siyosiy ongini uyg‘otishga yo‘naltirilgan edi [3]. Manbalarda mazkur majmualar sakkiz bo‘limdan tashkil topgani qayd etiladi.

To‘rtinchi qatlam — **milliy-madaniy funksiya**. Xalq bayramlari milliy o‘zlikning ko‘rinishlaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Jadidchilik harakatining asosiy maqsadlaridan biri xalqni jaholatdan chiqarish bilan birga, uning tarixiy va madaniy o‘zligini anglashiga erishish edi. Shu sababli xalqning qadimiy urf-odatlari, marosimlari va bayramlari adabiy tasvirda milliy hayotning belgilariga aylandi.

Mahmud Sattorning “O‘zbek udumlari” asarida o‘zbek xalqining marosim va udumlari, jumladan, bayram, Navro‘z, marosim, mehmondo‘stlik va boshqa madaniy tushunchalar tizimli ravishda yoritilgan. 2007-yilgi nashr 192 sahifadan iborat [7].

Mamatqul Jo‘rayev tadqiqotlarida ham Navro‘z bilan bog‘liq udumlar alohida qayd etiladi. Jumladan, Navro‘z sayili, “Qozon to‘ldi”, sumalak pishirish, halinchak uchish kabi an’analar mavsumiy-marosimiy tizimning tarkibiy qismlari sifatida ko‘rsatilgan [8].

Beshinchi qatlam — **jamoaviy birdamlik funksiyasi**. Bayramning o‘ziga xos xususiyati uning individual emas, kollektiv xarakterga ega ekanligidir. Bayram kunlari odamlar bir-birinikiga boradi, dasturxon yozadi, mehmon kutadi, birgalikda marosimlarni amalga oshiradi. Shu sababli bayram obrazlari jadid she’riyatida “xalq”, “el”, “millat”, “jamoa” tushunchalari bilan semantik jihatdan yaqinlashadi.

Oltinchi qatlam — **ma’rifiy-pedagogik funksiya**. Jadid adabiyotida deyarli har qanday xalqona obraz ma’rifiy maqsadga xizmat qilishi mumkin edi. Bayram ham shunday obrazlardan biri bo‘ldi. Bayramning mohiyatini tushuntirish orqali shoir insonni saxovatga, ilmga, halollikka, mehr-oqibatga va jamiyat oldidagi mas’uliyatga chaqirdi.

Tahlil va muhokama

Ma’rifatparvar va jadid shoirlari ijodida xalq bayramlarini qo‘llashni faqat folklor materialining adabiyotga ko‘chirilishi sifatida baholash yetarli emas. Bu hodisa adabiyotning jamiyat bilan munosabati masalasiga bevosita daxldordir.

Jadid adabiyotining muhim xususiyatlaridan biri — mavjud hayotni tasvirlash bilan cheklanmasdan, uni o‘zgartirishga da’vat qilishdir. Shu jihatdan bayram obrazi juda qulay poetik vositaga aylanadi. Bayram — jamiyatning ideal holatini ifodalash imkonini beradi. Agar bayram tinchlik, saxovat, mehr, baraka va birlik ramzi bo‘lsa, real hayotdagi jaholat va qashshoqlik uning ideal mazmuniga zid hodisa sifatida ko‘rsatilishi mumkin.

Hamzaning “Ramazon” asari bunga yorqin misol bo‘la oladi. Unda Ramazon “yaxshilik”, “baraka”, “nur” va “saxovat” bilan bog‘lanadi. Bu tasvirning ma’rifiy ahamiyati shundaki, shoir diniy marosimni insonning ichki dunyosini tarbiyalash jarayoni bilan bog‘laydi. Ramazon shunchaki ro‘za tutish va diniy amallar vaqti emas, balki jamiyatdagi mehr-oqibatni kuchaytiruvchi ma’naviy makon sifatida talqin qilinadi [3].

Bu hol jadidlarning diniy merosga munosabatini ham tushunish imkonini beradi. Jadid adabiyotida din butunlay inkor qilinmaydi. Aksincha, diniy tushunchalarning insonparvarlik, axloq va ma’rifatga xizmat qiluvchi jihatlari ajratib ko‘rsatiladi. Fitratning asarlarida ham diniy, axloqiy va ijtimoiy masalalar zamonaviy tafakkur bilan bog‘lanadi [4]. Fitratning 2000-yilda “Ma’naviyat” nashriyotida chop etilgan “Tanlangan asarlar”ining birinchi jildi 256 sahifadan iborat bo‘lib, unda she’rlar, nasriy asarlar va dramalar jamlangan [4].

Jadid shoirlari uchun xalq bayramlarining yana bir muhim xususiyati — ularning **xalqona kommunikativ tabiati**dir. Bayramda adabiyot, musiqa, teatr, xalq qo‘shiqlari va ommaviy yig‘inlar birlashadi. Bu hol jadidlarning teatr va matbuot faoliyati bilan ham uyg‘unlashadi. Abdulla Avloniy “Turon” teatr to‘garagini tashkil etgan va teatr faoliyatida bevosita qatnashgan [5].

Demak, bayram estetikasi faqat she’r matnida emas, balki jadidlarning umumiy madaniy faoliyatida ham mavjud bo‘lgan. Teatr tomoshalari, maktab tadbirlari, ommaviy yig‘inlar va matbuotdagi bayramga oid materiallar xalq bilan muloqotning vositalaridan biri sifatida xizmat qilgan.

Tavallo ijodida esa islomiy va milliy tushunchalar uyg‘unligi alohida ko‘zga tashlanadi. Manbalarda uning “Ravnaq ul-Islom” to‘plamiga 70 ta she’r kiritilgani qayd etilgan. To‘plamning mazmunida islomiylik va turkiychilik ruhining uyg‘unlashgani ko‘rsatiladi [10].

Bu hol bayram motivlarining faqat diniy yoki faqat milliy xarakterga ega emasligini ko‘rsatadi. Turkiston sharoitida diniy ayyomlar xalqning kundalik hayoti, mahalla munosabatlari va axloqiy qarashlari bilan uzviy bog‘langan edi. Shuning uchun jadid shoirlarining diniy bayramlarga murojaati ko‘pincha milliy-madaniy mazmun bilan ham boyigan.

Navro‘z masalasida esa alohida metodologik ehtiyotkorlik talab qilinadi. Navro‘z qadimiy mavsumiy bayram bo‘lib, uning asosiy semantik o‘qi bahorgi tengkunlik, tabiatning uyg‘onishi, yangi yil va yangilanish tushunchalari bilan bog‘liq. O‘zbek marosim folkloriga oid manbalarda Navro‘z, sumalak, sayil va bahorgi marosimlar alohida tizim sifatida qayd etiladi [7; 8; 9]. Biroq har bir “bahor”, “navbahor”, “yasharish” obrazini avtomatik tarzda “Navro‘z” deb talqin qilish ilmiy jihatdan to‘g‘ri emas.

Shuning uchun jadid she’riyatida Navro‘z motivini ikki darajada o‘rganish maqsadga muvofiq: bevosita “Navro‘z” nomining qo‘llanishi va Navro‘zning semantik asosini tashkil etuvchi bahor, yangilanish, uyg‘onish, yasharish, tabiatning jonlanishi kabi motivlarning qo‘llanishi.

Furqat she’riyatida aynan ikkinchi holat kuchli. Uning bahor haqidagi she’rlarida tabiat go‘zalligi va hayot shodligi birlashadi [2]. Bu motivlar keyingi milliy uyg‘onish adabiyotida “uyg‘onish” tushunchasining poetik asoslaridan biriga aylanishi mumkin.

Jadid adabiyotining boshqa muhim jihati — **bayram va ijtimoiy tengsizlik o‘rtasidagi kontrast**dir. Bayram kunlari jamiyatning barcha qatlamlari teng quvonishga haqli bo‘lishi kerak. Ammo iqtisodiy qiyinchilik, savodsizlik va ijtimoiy tabaqalanish bunday tenglikni cheklaydi. Shu sababli bayram tasviri jadid shoirlari uchun ijtimoiy muammolarni ko‘rsatishning bilvosita vositasiga ham aylangan.

Hamzaning umumiy ijodida bunday ijtimoiy yo‘nalish juda kuchli. Manbalarda uning she’rlarida milliy uyg‘onish, ijtimoiy adolat, ta’lim, insoniy qadriyatlar va xurofotga qarshi kurash masalalari yetakchi bo‘lgani qayd etiladi [3].

Shunday qilib, xalq bayramlarining jadid adabiyotidagi qo‘llanishini quyidagi umumlashgan model asosida ifodalash mumkin:

Bayram → xalqona hayot → axloqiy mazmun → ijtimoiy muammo → milliy ong → ma’rifat va yangilanish.

Mazkur model bayramning oddiy folklor elementi emas, balki jadid poetikasida ko‘p funksiyali badiiy birlik bo‘lganini ko‘rsatadi.

Xulosa

Ma’rifatparvar va jadid shoirlari ijodida xalq bayramlari xalqning tarixiy-madaniy xotirasi, diniy-axloqiy qarashlari va milliy o‘zligini ifodalashga xizmat qilgan muhim poetik vositalardan biridir.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, xalq bayramlarining badiiy qo‘llanishini bir necha asosiy guruhga ajratish mumkin: diniy-axloqiy, mavsumiy-yangilanish, milliy-madaniy, ijtimoiy-tanqidiy, jamoaviy-birdamlik va ma’rifiy-pedagogik funksiyalar.

Ramazon va hayit kabi diniy ayyomlar asosan poklanish, saxovat, mehr-oqibat, shukr va insoniylik tushunchalari bilan bog‘langan. Hamzaning 1914-yilda nashr etilgan “Ramazon” asari bu yo‘nalishning muhim dalillaridan biridir [3].

Navro‘z va bahor motivlari esa tabiat uyg‘onishi, yangilanish, yasharish va hayotning davomiyligi bilan bog‘lanadi. Furqat she’riyatidagi bahor tasvirlari ushbu poetik yo‘nalishning ma’rifatparvarlik adabiyotidagi muhim ko‘rinishlaridan biridir [2].

Jadid shoirlari uchun bayramning yana bir muhim jihati — uning xalqni birlashtiruvchi xususiyatidir. Shu bois bayram obrazlari “xalq”, “el”, “millat”, “birdamlik”, “mehr-oqibat” kabi tushunchalar bilan semantik aloqaga kirishadi.

Eng muhimi, jadid adabiyotida bayramning tashqi tantanavorligi bilan xalqning real ijtimoiy hayoti o‘rtasidagi tafovut ham badiiy muammoga aylangan. Bayram xalqning ideal hayot haqidagi tasavvurini ifodalasa, qashshoqlik va jaholat ana shu idealning amalga oshishiga to‘sqinlik qiluvchi omillar sifatida tasvirlangan.

Shu nuqtayi nazardan, ma’rifatparvar va jadid shoirlari ijodida xalq bayramlari folkloriy bezak vazifasidan ancha yuqori turadi. Ular milliy xotirani saqlash, xalq ruhiyatini ifodalash, axloqiy qadriyatlarni targ‘ib qilish, ijtimoiy muammolarni ko‘rsatish va milliy uyg‘onish g‘oyasini badiiy ifodalashning samarali vositasiga aylangan.

Mazkur tasnif jadid adabiyotini o‘rganishda bayram motivlarini alohida poetik kategoriya sifatida tadqiq etish zarurligini ko‘rsatadi. Kelgusidagi tadqiqotlarda jadid matbuotida e’lon qilingan bayram maqolalari, she’rlar, tabriknomalar, teatr tomoshalari va xalq sayillariga oid materiallarni elektron korpus asosida statistik tahlil qilish xalq bayramlari motivining chastotasi va evolyutsiyasini yanada aniqroq ko‘rsatishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Qosimov B. Milliy uyg‘onish. – Toshkent: Ma’naviyat, 2002. – 368 b. Ma’rifatparvarlik va jadidchilik harakati, milliy uyg‘onish jarayonlari bo‘yicha foydalanilgan: tegishli boblar, 20–90-betlar. Qosimovning “Milliy uyg‘onish” asari jadid adabiyoti tarixini o‘rganishda asosiy tadqiqotlardan biri sifatida ko‘rsatiladi.
2. Furqat, Zokirjon. Tanlangan asarlar. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1990. – 300 b. Bahor, tabiat, hayot shodligi va ma’rifatparvarlik motivlari bo‘yicha foydalanilgan: 80–110-betlar. Furqat ijodida bahor va hayot shodligi bilan bog‘liq she’rlar mavjudligi manbalarda ham qayd etilgan.
3. Hamza Hakimzoda Niyoziy. To‘la asarlar to‘plami. 2-jild. – Toshkent: Fan, 1988. – 350 b. “Ramazon” va ma’rifatparvarlik ruhidagi she’rlar bo‘yicha foydalanilgan: 40–60-betlar.

Hamzaning to‘la asarlar to‘plamining 2-jildi 1988-yilda “Fan” nashriyotida chop etilgani ilmiy manbalarda qayd etilgan.

4. Fitrat, Abdurauf. Tanlangan asarlar. 1-jild. – Toshkent: Ma’naviyat, 2000. – 256 b. Diniy-axloqiy, ma’rifiy va milliy tafakkur masalalari bo‘yicha foydalanilgan: 45–70-betlar. Mazkur jildga she’rlar, nasriy asarlar va dramalar kiritilgan.
5. Avloniy, Abdulla. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992. – 160 b. Axloq, ma’rifat, milliy tarbiya va xalq hayotiga oid qarashlar bo‘yicha foydalanilgan: 15–45-betlar. Avloniy “Turkiy guliston yoxud axloq” asarini 1913-yilda nashr ettirgani, shuningdek, “Adabiyot yoxud milliy she’rlar” kabi asarlari mavjudligi manbalarda qayd etiladi.
6. Boltaboyev H. Fitrat va jadidchilik. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2007. – 320 b. Fitratning jadidchilikdagi o‘rni va adabiy-estetik qarashlari bo‘yicha foydalanilgan: 30–85-betlar. Asar Fitrat va jadidchilik masalasiga bag‘ishlangan ilmiy tadqiqot sifatida bibliografik manbalarda qayd etilgan.
7. Sattor M. O‘zbek udumlari. – Toshkent: Cho‘lpon, 2007. – 192 b. Xalq bayramlari, Navro‘z, marosim va udumlarning madaniy mazmuni bo‘yicha foydalanilgan: 5–35-betlar. Google Books bibliografik ma’lumotiga ko‘ra, nashr 192 sahifadan iborat.
8. Jo‘rayev M., Xudoyqulova L. Marosimnoma: O‘zbek xalqining urf-odat va marosimlari haqida qisqacha ma’lumotnoma. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy kutubxonasi, 2008. – 172 b. Mavsumiy marosimlar, Navro‘z va xalq udumlari bo‘yicha foydalanilgan: 90–105-betlar. Mazkur manbaning 97-betidan marosim folkloriga oid ma’lumotlar ilmiy ishlarda ham iqtibos qilingan.
9. Jo‘rayev M. Navro‘z qo‘shiqlari. – Toshkent, 2007. – 163 b. Navro‘zning marosimiy-poetik xususiyatlari bo‘yicha foydalanilgan: 15–40-betlar. Ushbu nashrning bibliografik ma’lumotlari O‘zbekiston Madaniyat vazirligi materiallarida 163 sahifa sifatida qayd etilgan.
10. Tavallo. Ravnaqul Islom. – Toshkent: Fan, 1993. – nashr hajmi katalogga ko‘ra alohida ko‘rsatiladi. Islomiy-ma’rifiy va milliy g‘oyalar, shoirning jadid adabiyotidagi o‘rni bo‘yicha foydalanilgan: tegishli she’rlar bo‘limi. Tavalloning mazkur to‘plamiga 70 ta she’r kiritilgani manbalarda qayd etiladi.
11. Karimov N. XX asr adabiyoti manzaralari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2008. – 560 b. XX asr boshidagi o‘zbek adabiyoti, jadid shoirlari va milliy uyg‘onish jarayoni bo‘yicha foydalanilgan: 35–95-betlar. Mazkur asar jadid adabiyotini o‘rganishga oid bibliografiyalarda tavsiya etilgan.
12. Abdirashidov Z., Egamqulova N. Mahmudxo‘ja Behbudiy va uning “Oyina” jurnali. – Toshkent: Muharrir nashriyoti, 2019. – ilmiy monografiya. Jadid matbuoti va xalqning ma’naviy-madaniy hayoti bilan bog‘liq masalalar bo‘yicha foydalanilgan: 20–70-betlar. Nashr 2019-yilda “Muharrir” nashriyotida chop etilgani bibliografik ma’lumotlarda ko‘rsatilgan.
13. Raxmonova D. “Tavallo ijodida poetik obraz yangilanishining ijtimoiy-tarixiy va adabiy-estetik omillari”. Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari, 2026, 6-jild, 2-son. – maqola sahifalari: jurnal elektron nashridagi maqola. Tavalloning jadidchilik, ijtimoiy-adabiy muhit va poetik merosiga oid zamonaviy ilmiy tahlil uchun foydalanildi.
14. Karimova B. “Hamza Hakimzoda Niyoziy poetikasi haqida”. Yosh olimlar, 2025, 3-jild, 26-son. – 109–110-betlar. Hamza poetikasidagi milliy uyg‘onish, ijtimoiy adolat, milliy an’ana va ma’rifat masalalari bo‘yicha foydalanildi.
15. Turdiyev Sh. “Abdulla To‘qay va o‘zbek adabiyoti”. – maqola. Hamza, Tavallo va boshqa ma’rifatparvar shoirlar ijodida xalqparvarlik, “Ramazon” va bayram motivlarining qiyosiy jihatlari bo‘yicha foydalanildi. Manbada Hamzaning “Ramazon” she’ri va To‘qayning “Bugun bayram” she’ri o‘rtasidagi g‘oyaviy-badiiy yaqinlik qayd etiladi.